

УДК 37:159.9:316.723(477)

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12\(52\)-1854-1865](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-1854-1865)

Куниця Тетяна Юріївна кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач відділу соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-4084-3219>

Пастушенко Галина Петрівна викладач, Фаховий коледж «Освіта» Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», м. Київ, <http://orcid.org/0000-0002-0802-1565>

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ПОГРАНИЧЧЯ УКРАЇНИ: ГРОМАДЯНСЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті представлено аналіз особливостей формування життєвих орієнтацій дітей та молоді, які проживають у прикордонних регіонах України. З огляду на посилення безпекових викликів, суспільних трансформацій і необхідність зміцнення громадянської стійкості, значущість дослідження ціннісних, мотиваційних та громадянських орієнтацій молодого покоління істотно зростає. Пограниччя – як багатовимірний історичний, культурний, політичний та просторово-географічний феномен – створює унікальний контекст соціалізації молоді, формування їхніх ідентичностей та життєвих стратегій. У роботі здійснено теоретико-методологічний огляд понять «життєві орієнтації», «пограниччя» та «громадянська ідентичність», спираючись на сучасні психолого-педагогічні, соціологічні та антропологічні підходи. Показано, що життєві орієнтації молоді включають комплекс цінностей, мотивів, прагнень і очікувань щодо власного майбутнього, а їхня структура чутлива до впливу зовнішніх ризиків і ресурсів, характерних для прикордонних територій. Проаналізовано міждисциплінарний підхід до вивчення пограниччя, у межах яких воно розглядається як динамічний простір взаємодії культур, конструювання ідентичностей та переосмислення меж «свого» та «іншого». Виокремлено роль громадянської ідентичності та громадянської компетентності як ключових компонентів громадянського аспекту життєвих орієнтацій, що визначають здатність молоді до участі в житті громади, відповідального прийняття рішень і формування національної та європейської належності. Представлено та проаналізовано результати опитування дітей та молоді щодо особливостей життєвих орієнтацій в умовах пограниччя України, які свідчать про сформовану систему цінностей, де поєднуються гуманістичні, громадянські та безпекові орієнтири. Молодь демонструє готовність до соціальної відповідальності, високу чутливість до питань справедливості та демократичних прав, а також орієнтацію на сімейну підтримку та особистісний досвід як основу життєвих рішень.

Матеріали статті сприяють глибшому розумінню того, як умови проживання на пограниччі визначають траєкторії життєвого вибору молоді, їхню здатність до адаптації, активного громадянського залучення та формування інтегрованої ідентичності.

Ключові слова: життєві орієнтації, молодь, діти, пограниччя, громадянська ідентичність, громадянська компетентність.

Kunitsa Tetiana PhD in Education, Senior Researcher, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work at the Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-4084-3219>

Pastushenko Halina Lecturer, Professional College "Education" of the Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv, <http://orcid.org/0000-0002-0802-1565>

FEATURES OF LIFE ORIENTATIONS OF CHILDREN AND YOUTH IN THE BORDER REGIONS OF UKRAINE: CIVIC ASPECT

Abstract. The article presents an analysis of the peculiarities of the formation of life orientations of children and youth living in the border regions of Ukraine. Given the intensification of security challenges, social transformations, and the need to strengthen civic resilience, the importance of studying the values, motivations, and civic orientations of the younger generation is growing significantly. The borderland – as a multidimensional historical, cultural, political, and spatial-geographical phenomenon – creates a unique context for the socialization of young people, the formation of their identities, and life strategies. The work provides a theoretical and methodological review of the concepts of “life orientations,” “borderlands,” and “civic identity,” based on contemporary psychological, pedagogical, sociological, and anthropological approaches. It shows that the life orientations of young people include a set of values, motives, aspirations, and expectations regarding their own future, and their structure is sensitive to the influence of external risks and resources characteristic of border areas. An interdisciplinary approach to studying borderlands is analyzed, within which they are considered as a dynamic space for cultural interaction, identity construction, and rethinking the boundaries between “us” and “them.” The role of civic identity and civic competence as key components of the civic aspect of life orientations that determine the ability of young people to participate in community life, make responsible decisions, and form national and European belonging is highlighted. The results of a survey of children and young people on the characteristics of life orientations in the border regions of Ukraine are presented and analyzed, which testify to a formed system of values that combines humanistic, civic, and security orientations. Young people demonstrate a readiness for social responsibility, high sensitivity to

issues of justice and democratic rights, as well as an orientation towards family support and personal experience as the basis for life decisions. The materials of the article contribute to a deeper understanding of how living conditions in the border region determine the trajectories of young people's life choices, their ability to adapt, active civic engagement, and the formation of an integrated identity.

Keywords: life orientations, youth, children, borderlands, civic identity, civic competence

Постановка проблеми. В умовах зростаючого значення громадянської ідентичності й громадянської участі для відновлення й стійкості місцевих спільнот у контексті безпекової загрози та трансформацій значної уваги набувають питання особливостей життєвих орієнтацій дітей та молоді, які формуються під впливом пограниччя України.

Пограниччя як міждисциплінарна категорія (історична, культурна, політична, просторово-географічна) створює специфічний контекст для формування життєвих стратегій молодого покоління [15]. Аналіз цих процесів важливий для проєктування програм громадянської освіти та соціально-педагогічного супроводу.

Мета статті – проаналізувати особливості життєвих орієнтацій дітей та молоді в умовах пограниччя України та виокремити компоненти громадянського аспекту, які можуть служити орієнтиром для освітніх і соціальних практик.

Завдання:

1. Провести теоретико-методологічний огляд ключових підходів до понять «життєві орієнтації», «пограниччя», «громадянська ідентичність».
2. Проаналізувати емпіричні дослідження щодо життєвих орієнтацій молоді в умовах пограниччя.
3. Виокремити характерні детермінанти і патерни життєвих орієнтацій у цих умовах.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі життєві орієнтації розглядаються як сукупність ціннісно-мотиваційних установок, спрямованостей і пріоритетів особистості щодо цілей життя, способів їх досягнення та уявлень про майбутнє. Концепт включає цінності (що важливо), мотивації (чому діяти), прагнення (що прагне особистість) та очікувані ролі. Українські дослідники підкреслюють, що життєві стратегії молоді в умовах трансформації мають виражену динаміку й залежать від зовнішніх ресурсів і ризиків [9]

Пограниччя (borderlands) – це соціокультурний, територіально окреслений та водночас динамічний простір взаємодії різних етнокультурних спільнот, у якому кордон виступає не лише лінією розмежування, а й чинником формування специфічних моделей ідентичності, соціальних практик і культурної взаємодії. Воно є гібридною зоною, де перетинаються та співіснують різні цінності, традиції, ментальні структури й форми суспільної організації, що робить його

унікальним середовищем культурної дифузії, взаємного збагачення, а інколи – напруження та конфліктів. Як соціальна і педагогічна категорія, пограниччя постає сферою безпосередніх і тривалих міжкультурних контактів, у якій формуються нові способи адаптації, трансформуються поведінкові стереотипи, а регіональна ідентичність набуває особливої ваги. Воно поєднує просторовий (фізична близькість до кордону) та суспільно-культурний (історична пам'ять, колективна свідомість, ціннісні орієнтації) виміри, що разом створюють специфічну субкультуру пограниччя.

Таким чином, пограниччя – це не лише географічна територія, а й соціально сконструйований, багатшаровий і мінливий простір, де кордони й спільноти взаємно визначають одне одного, а особливості життєдіяльності людей формуються у взаємодії культур, політик, історичного досвіду та локальних традицій [15].

Громадянський аспект життєвих орієнтацій молоді ми розглядаємо як поєднання громадянської ідентичності та громадянської компетентності.

Громадянська ідентичність охоплює відчуття приналежності до політичної спільноти, усвідомлення прав і обов'язків, мотивацію до громадянської участі [17]. *Громадянська компетентність* – набір знань, умінь і вмінь, які дозволяють брати участь у громадському житті (розуміння демократичних процедур, громадська ініціатива, критичне мислення). Освітні інтервенції (громадянська освіта) сприяють формуванню європейської ідентичності й відкритості, що особливо помітно серед студентської молоді з розширеними можливостями для мобільності [3].

У сучасних гуманітарних дослідженнях зростає інтерес до проблематики пограниччя, однак, як зазначають М. Венкен, В. Каісто та Ч. Брамбілла, досвід дітей та молоді, які живуть у ситуаціях перетину кордонів, залишається недостатньо вивченим. Дослідники підкреслюють, що молоді люди в пограничних регіонах не лише проходять через фізичні кордони, а й активно формують, переосмислюють і населяють символічні та соціальні межі, створюючи власні моделі взаємодії з багатокультурним середовищем [8].

У межах цієї логіки М. Венкен [7] пропонує концепцію «дитячих гетеротопій» – альтернативних просторів, які діти пограниччя формують у власному повсякденному житті. У таких просторах вони вибудовують власні уявлення про належність, ідентичність та «свого/іншого», виходячи за межі домінантних національних наративів. Це дає змогу розглядати дитинство й юність на пограниччі як динамічний процес конструювання багатовимірних соціальних і культурних світів. Методологічно важливим є використання ментального картографування, яке, за В. Каісто та К. Веллс, дає змогу молодим людям візуалізувати межі, що формують їхню просторову та соціальну самоідентифікацію. Кордони постають не лише лініями на географічній карті, а емоційними, символічними й соціально насиченими просторами, які визначають почуття приналежності [4].

Окрема група досліджень акцентує на освітніх потребах молоді в умовах пограниччя. Так, А. Крупар та Е. Прінс підкреслюють, що порівняльна та міжнародна освіта здатна виконувати критично-активістську функцію – привертати увагу до освітніх потреб дітей, біженців і мігрантів, які живуть у прикордонних регіонах. Науковці наголошують на необхідності адаптації освітніх програм так, щоб забезпечити доступ до навчання навіть поза формальними освітніми інституціями, що є особливо важливим для дітей та молоді, чиє життя поділене державними чи культурними кордонами [5].

Автором концептуальних досліджень про формування кордонів і погранич у глобальній історії є Дж. Адельман. У статті *From Borderlands to Borders* він пояснює перехід від «погранич» як відкритих просторів взаємодії до сучасних політичних кордонів, що структурують ідентичність та громадянську належність. Адельман зазначає, що «пограниччя – це не периферія, а зона творення нових соціальних ідентичностей» [1]. Його підхід дозволяє аналізувати, як історичні процеси та зміни суверенітету впливають на формування громадянських орієнтацій у прикордонних регіонах.

У словацьких та чеських дослідженнях акцент робиться на культурному ландшафті пограниччя. Елеонора Нарвселиус відзначає, що регіони Центральної Європи є просторами «накладених ідентичностей», де минулі імперські, етноконфесійні та мовні поділи продовжують впливати на соціальний досвід молоді [2]. Це формує складне середовище виховання, у якому молоді люди змушені опановувати навички інтеркультурної комунікації. На угорсько-словацькому та чесько-польському пограниччях вивчаються також питання довіри, соціального капіталу й горизонтальної взаємодії. Мірослав Вахек підкреслює, що «молодь у пограничних територіях часто формує більш толерантні й відкриті моделі поведінки, ніж молодь у культурно однорідних регіонах», оскільки з дитинства стикається з іншістю як повсякденною нормою [6].

У працях Я. Верменич сформульовано сучасне розуміння «пограниччя» як багатовимірного соціокультурного явища, що визначає зміст і динаміку ідентичності населення прикордонних територій. Дослідниця підкреслює, що пограниччя виступає «своєрідним лабораторним простором взаємодії культур, де політичні, соціальні та ментальні межі формуються і переосмислюються» [10]. Вона зауважує, що прикордонні регіони зберігають історично нашаровані ідентичнісні моделі, які впливають на громадянську свідомість сучасних мешканців. Зокрема, дослідниця пише: «Пограниччя – це не лише географічна межа, а стан суспільства, у якому постійно відтворюється взаємодія «свого» та «іншого»» [11]. Аналізує прикордонні регіони як соціокультурні лабораторії, що демонструють особливі механізми адаптації та взаємодії. Вона зазначає, що прикордоння «активує процеси самоідентифікації та трансформації цінностей», змушуючи молодь одночасно осмислювати свою локальну, національну та європейську належність [12]. У контексті освітніх стратегій особливо цікавими є роботи О. Кривицької. Вона досліджує феномен «лімітрофної ідентичності» як

специфічної форми самовизначення мешканців прикордонних регіонів, де культурна неоднорідність і цивілізаційні перетини створюють унікальні моделі соціальної поведінки. Дослідниця підкреслює, що «життя у пограниччі формує особливий тип ідентичності – гнучкої, багаторівневої та залежної від історичних умов» [13]. Вона акцентує, що на прикордонні домінує поведінкова адаптивність, що визначає особливості громадянських орієнтацій та міжкультурної взаємодії.

Серед українських соціологів та антропологів, Володимир Кулик досліджує мовну ідентичність та її вплив на формування громадянських цінностей у прикордонних регіонах, що є ключовим чинником у цьому контексті. Наталія Черниш вивчає соціальну мобільність, що допомагає зрозуміти динаміку життєвих орієнтацій мешканців прикордоння, а Олександр Рафальський аналізує особливості громадянської свідомості в Україні в умовах регіональних відмінностей, що сприяє більш детальному розумінню соціальних процесів у прикордонних зонах. Дослідження громадянських орієнтацій у прикордонних регіонах залишає низку нерозкритих аспектів. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються поколіннєві зміни у формуванні громадянських цінностей, особливо відмінності між молоддю та старшими поколіннями. Вплив цифрової глобалізації та соціальних мереж на сприйняття кордонів і громадянської ідентичності також вимагає глибшого аналізу.

Гендерний вимір громадянських орієнтацій у прикордонних спільнотах малодосліджений, як і роль неформальної освіти, громадських ініціатив та волонтерських рухів у формуванні громадянських цінностей. Економічні фактори, зокрема рівень добробуту, соціальна нерівність та економічна стабільність, можуть мати суттєвий вплив на активну громадянську позицію, однак цей аспект ще не отримав достатньої уваги.

Політична соціалізація мешканців прикордоння, їхнє ставлення до влади та вплив історичних конфліктів на громадянські орієнтації залишаються відкритими питаннями. Крім того, екологічна відповідальність у прикордонних регіонах та її зв'язок із громадянською свідомістю потребують подальших досліджень. Інтеграція цих аспектів у науковий дискурс дозволить краще зрозуміти механізми формування життєвих орієнтацій у пограничних спільнотах. В Україні понад чверть мільйона дітей та учнівської молоді проживають у громадах на пограниччі, що підкреслює їх значення для освітнього простору України. У цих регіонах зосереджено великий контингент учнів і розгалужену освітню мережу, яка потребує посиленої уваги з боку держави й органів місцевого самоврядування, адже громади пограниччя поєднують значний потенціал і ресурси з особливими викликами, зумовленими демографічними, культурними та безпековими чинниками [19].

За наявними статистичними даними щодо кількості учнів у громадах на пограниччі, що межують з іншими державами, спостерігається виразна регіональна диференціація. Найбільший контингент учнів (56 099 тис.) мають громади на пограниччі Закарпатської області, що пояснюється їх кількістю та

значною протяжністю кордону. Високі показники також зафіксовано в громадах на пограниччі Одеської (52 946 учнів) та Львівської (32 084 учні) областей. Дещо менші, але також вагомі показники характерні для громад на пограниччі Чернівецької (26 211 учнів) та Волинської (24 444 учні) областей, що свідчить про стабільність освітнього потенціалу цих регіонів. Середні за чисельністю учнів показники мають громади на пограниччі Рівненської (12 987 учнів), Чернігівської (10 604) та Житомирської (10 159) областей. До групи з меншими показниками входять громади на пограниччі Сумської (9 779 учнів), Харківської (7 954 учні) та Вінницької (7 826 учнів) областей. Найнижчі значення зафіксовані у громадах на пограниччі Київської (3 133 учні), Івано-Франківської (1 376) та Луганської (1 285 учнів) областей. [18].

За результатами «Опитування дітей та молоді щодо особливостей життєвих орієнтацій в умовах пограниччя України» проведеного у 2025 р. (кількість респондентів -- 184, вік 14-18 років) було визначено, що серед молоді домінують ті соціальні цінності, які безпосередньо пов'язані з безпекою, стабільністю та міжособистісною підтримкою. Найвищий рівень підтримки мають **«Сім'я, родина» (91,3%)**, що свідчить про її роль як базового середовища безпеки в умовах соціальної турбулентності. Так само значущою виступає цінність **«Мир та безпека» (81,0%)**, що цілком логічно в контексті воєнного стану. Високі показники **«свободи та демократії» (64,1%)** та **«справедливості, рівності прав, відсутності дискримінації» (63,0%)** засвідчують орієнтацію молоді на права людини й громадянські цінності. Значущою залишається також **«толерантність, неконфліктність» (53,3%)**, що може бути ознакою прагнення до ненасильницьких форм взаємодії.

Порівняно нижчі, але все одно значущі результати для **екологічної відповідальності та культурної спадщини** (приблизно 38–42%) свідчать, що ці сфери поки поступаються базовим соціальним пріоритетам.

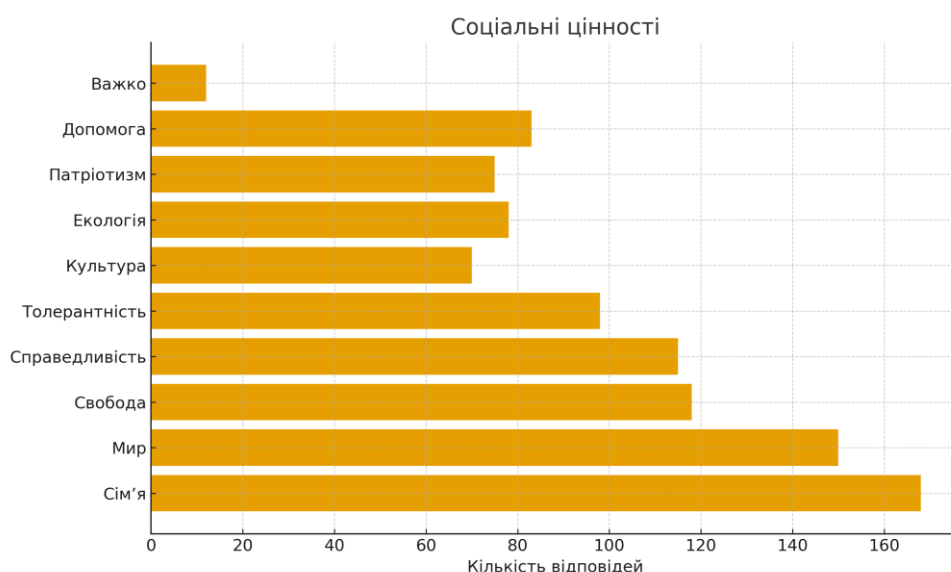

Рис. 1. Соціальні цінності

У структурі індивідуальних цінностей найвиразнішими є риси, пов'язані з особистісною етикою. Лідирують «відповідальність» (79,9%), «доброта» (78,8%), «вірність» (78,8%), «чесність та відкритість» (76,1%) та «любов і турбота» (73,9%). Це вказує на перевагу морально-гуманістичних орієнтирів у самовизначенні молоді.

Досить високими є також показники «особистої свободи» (64,1%) та «щедрості» (58,7%), що формує образ відповідального та орієнтованого на інших, але водночас автономного й самостійного молодого громадянина.

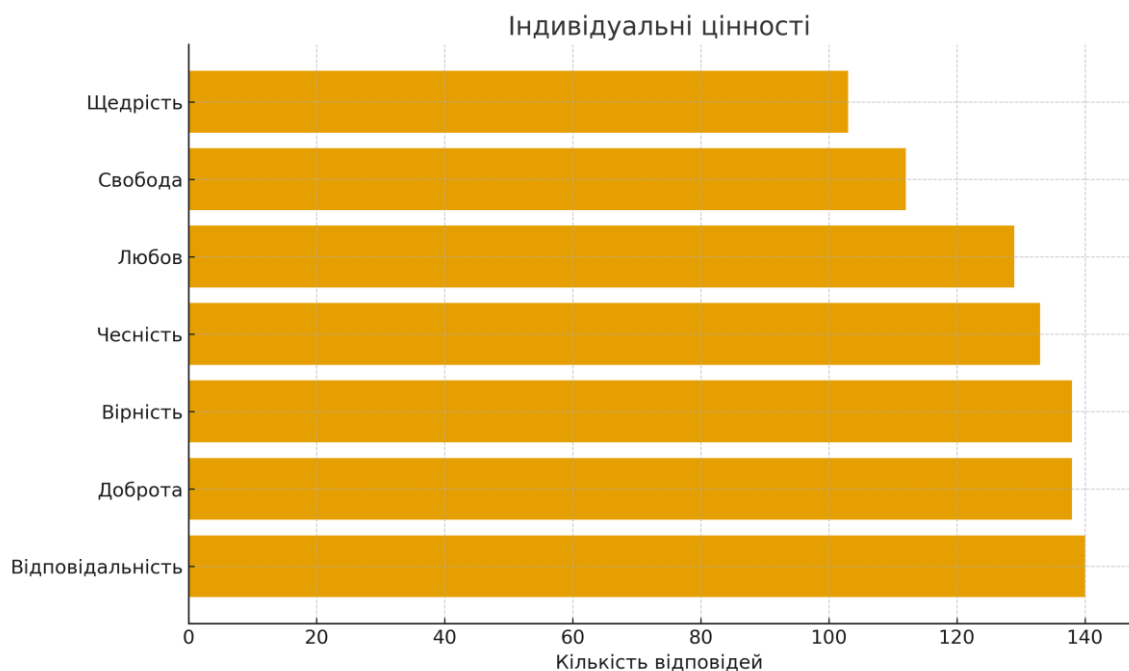

Рис. 2. Індивідуальні цінності

Життєві орієнтації та цінності молоді формуються під впливом соціокультурного середовища, в якому вона знаходиться, а також через взаємодію з родиною, освітніми, державними та громадськими установами та організаціями. Родина є основним осередком для передачі базових цінностей та норм поведінки, в той час як освіта і державна політика можуть бути визначальними у формуванні соціальних та громадянських орієнтацій через систему навчання, громадянську освіту та соціальні програми. Саме соціокультурне середовище є важливим чинником у розвитку молоді особистості, що визначає її участь у громадянському житті, громадянську позицію та рівень соціальної відповідальності.

Домінантним джерелом формування ціннісних орієнтацій молоді вважає **власний життєвий досвід (77,7%)** та **сім'ю (70,7%)**. Значний вплив мають також **друзі та однолітки (52,7%)** і **інтернет та соціальні мережі (42,9%)**.

У той самий час вплив традиційних медіа, громадських діячів або політиків суттєво нижчий (9–12%), що демонструє зниження довіри до класичних

інституцій і переорієнтацію на персоналізовані соціальні взаємодії та медіасередовище.

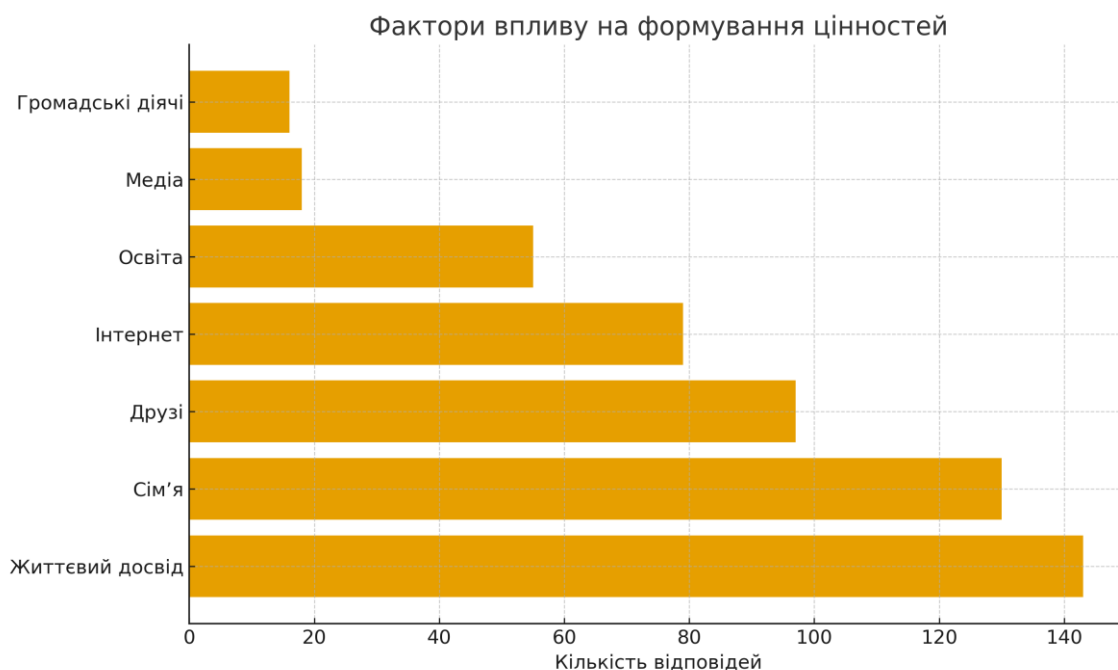

Рис. 3. Фактори впливу на формування цінностей

Висновки.

Дослідження показало, що прикордонні регіони України виступають особливим соціокультурним середовищем, де молодь набуває гнучких, багаторівневих моделей ідентичності та розвиває здатність до адаптації у багатокультурному просторі. Пограниччя визначає специфіку соціальної взаємодії, ціннісних пріоритетів і стратегій життєвого вибору молодого покоління. У молоді прикордонних громад простежується високий рівень орієнтації на громадянські цінності, зокрема на свободу, демократію, справедливість, толерантність і міжособистісну взаємодопомігу. Громадянська ідентичність і компетентність формуються під впливом родини, освітніх програм, державних і громадських інституцій, що визначає активну участь молоді у житті громади та усвідомлення прав і обов'язків.

Серед домінантних цінностей молоді на першому місці стоять безпека, стабільність та сімейні стосунки, тоді як високі показники відповідальності, доброти, чесності та особистої свободи демонструють перевагу морально-гуманістичних орієнтирів у самовизначенні. Основними джерелами формування життєвих орієнтацій виступають особистий життєвий досвід і сім'я, значний вплив мають друзі, однолітки та цифрове середовище, тоді як традиційні медіа та політичні інституції виявляють значно менший вплив, що свідчить про трансформацію каналів соціалізації та зростання ролі персоналізованих соціальних взаємодій.

Результати дослідження підкреслюють необхідність розроблення освітніх і соціально-педагогічних програм, які враховують особливості пограниччя, підтримують розвиток громадянської компетентності та сприяють формуванню життєвих стратегій молоді, орієнтованих на стійкість, толерантність і активну громадянську позицію. Водночас залишаються відкритими питання впливу цифрової глобалізації, соціальних мереж, економічної стабільності, гендерних аспектів та неформальної освіти на життєві орієнтації молоді прикордоння. Подальше вивчення цих чинників дозволить глибше зрозуміти механізми формування ціннісних і громадянських стратегій та підвищити ефективність освітніх і соціально-педагогічних втручань у прикордонних громадах, сприяючи розвитку стійких, відповідальних і соціально активних громадян.

Література:

1. Adelman, J., Aron, S. (1999). *From Borderlands to Borders: Empires, Nation-States, and the Peoples in Between*. *American Historical Review*, Vol. 104, No. 3 814-841. URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-8762%28199906%29104%3A3%3C814%3AFB%3E2.0.CO%3B2-E>
2. High sense of European identity among young students, according to ICCS study. *European Education Area* (11.6.2024) <https://education.ec.europa.eu/news/high-sense-of-european-identity-among-young-students-according-to-iccs-study>
3. Kaisto, V., & Wells, C. (2020). Mental Mapping as a Method for Studying borders and bordering in Young people's territorial Identifications. *Journal of Borderlands Studies*, <https://doi.org/10.1080/08865655.2020.1719864>
4. Krupar, A., & Prins, E. (2016). Education for youth at the borderlands: Developing comparative and international education between states. In *International Perspectives on Education and Society*, 28, 195–222. <https://doi.org/10.1108/S1479-367920150000028015>
5. Narvselius, E. (2021). Diversity in the East-Central European Borderlands (Open Access). <https://doi.org/10.24216/9783838215235> Bratislava: Institute of Social Sciences
6. Váhek, M. (2017). Youth, tolerance and identity at the Czech–Polish borderland. *Central European Journal of Social Sciences*, 5(2), 77–89.
7. Venken, M. (2020). Borderland Child Heterotopias. A Case Study on the Belgian-German Borderlands. *Journal of Borderlands Studies*, 36(2), 159–180. <https://doi.org/10.1080/08865655.2020.1824679>
8. Venken, M., Kaisto, V., & Brambilla, C. (2021). Children, Young People and Borders: A Multidisciplinary Outlook. *Journal of Borderlands Studies*, 36(2), 149–158. <https://doi.org/10.1080/08865655.2021.1898447>
9. Амеліна, В. М. Життєстійкість та соціальна підтримка молоді: значення впровадження нової послуги. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрсах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.)*. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 12–15.
10. Верменич Я. В. Кордони та пограниччя в дискурсивному просторі соціогуманітаристики: теоретичні проєкції. *Вісник Національної академії наук України*, № 7. 2021. С. 55-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2021_7_12
11. Верменич Я. *Кордон у контексті історичної регіоналістики*. Київ : Інститут історії України, 2011.
12. Верменич Я. *Пограниччя як історико-культурний феномен*. Київ: НАН України, 2014.

13. Кривицька О. *Лімітрофна ідентичність у соціокультурному вимірі прикордонних регіонів України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України., Вип. 3-4 (83-84), 2016. С. 198-313. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kryvytska_limitrofna.pdf*

14. Куниця Т.Ю. Вплив війни між Україною та росією на формування соціальних орієнтацій учнівської молоді. *Вісник науки та освіти, № 6 (6). 2022. С.161-173.*

15. Міждисциплінарний тезаурус дослідження освітніх та виховних / С.О. Сисоєва, Р.Х. Вайнола, М.В. Михайліченко, Київ, ЦП Компринт, 2024. 63 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740198/1/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%90%D0%A3%D0%A0%D0%A3%D0%A1_%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%87%D1%87%D1%8F_2024.pdf

16. Рафальський О.О. *Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір.* Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с.

17. Толочко С.В. Громадянська ідентичність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні. *Advanced Linguistics, № 11. 2023. С. 181-191. DOI <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2023.11.277433>*

18. Харченко Н.В. Освітні профілі територіальних громад на пограниччі України в умовах війни: Кількісні показники та рівні ризику безпеки в системі освіти. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»), № 9(55), 2025. С. 1012-1027. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9\(55\)-1012-1027](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9(55)-1012-1027)*

19. Харченко Н.В., Крехова Л.А. Заклади загальної середньої освіти у територіальних громадах на пограниччі України : просторово-статистич-ний аналіз. *Суспільство та національні інтереси, № 9(17) 2025. С. 379-394. DOI:10.52058/3041-1572-2025-9(17)-379-394*

References:

1. Adelman, J., & Aron, S. (1999). From borderlands to borders: Empires, nation-states, and the peoples in between. *American Historical Review, 104(3), 814–841.* <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-8762%28199906%29104%3A3%3C814%3AFB%3E2.0.CO%3B2-E>

2. Narvselius, E. (2021). *Diversity in the East-Central European Borderlands.* <https://doi.org/10.24216/9783838215235>

3. European Education Area. (2024, June 11). *High sense of European identity among young students, according to ICCS study.* <https://education.ec.europa.eu/news/high-sense-of-european-identity-among-young-students-according-to-iccs-study>

4. Kaisto, V., & Wells, C. (2020). Mental mapping as a method for studying borders and bordering in young people's territorial identifications. *Journal of Borderlands Studies.* <https://doi.org/10.1080/08865655.2020.1719864>

5. Krupar, A., & Prins, E. (2016). Education for youth at the borderlands: Developing comparative and international education between states. In *International Perspectives on Education and Society* (Vol. 28, pp. 195–222). <https://doi.org/10.1108/S1479-367920150000028015>

6. Váhek, M. (2017). Youth, tolerance and identity at the Czech–Polish borderland. *Central European Journal of Social Sciences, 5(2), 77–89.*

7. Venken, M. (2020). Borderland child heterotopias: A case study on the Belgian–German borderlands. *Journal of Borderlands Studies, 36(2), 159–180.* <https://doi.org/10.1080/08865655.2020.1824679>

8. Venken, M., Kaisto, V., & Brambilla, C. (2021). Children, young people and borders: A multidisciplinary outlook. *Journal of Borderlands Studies, 36(2), 149–158.*

9. Amelina, V. M. (2023). Zhyttiistiikist ta sotsialna pidtrymka molodi: znachennia vprovadzhennia novoi posluhy [Resilience and social support of youth: The importance of

implementing a new service]. In *Zrostaiucha osobystist u smyslotsinnisnykh obraisakh* (pp. 12–15). NAIR.

10. Vermench, Ya. (2011). *Kordon u konteksti istorychnoi rehionalistyky* [The border in the context of historical regional studies]. Instytut istorii Ukrainy.

11. Vermench, Ya. (2014). *Pohranychchia yak istoryko-kulturnyi fenomen* [Borderland as a historical and cultural phenomenon]. NAN Ukrainy.

12. Vermench, Ya. V. (2021). *Kordony ta pohranychchia v dyskursyvnomu prostori sotsiohumanitarystyky: teoretychni proieksi* [Borders and borderlands in the discursive space of social sciences: Theoretical projections]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 7, 55–70. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2021_7_12

13. Kryvytska, O. (2016). *Limitrofna identychnist u sotsiokulturnomu vymiri prykordonnykh rehioniv Ukrainy* [Limitrophe identity in the sociocultural dimension of Ukrainian border regions]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa*, 3–4(83–84), 198–313. https://iipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kryvytska_limitrofna.pdf

14. Kynytsia, T. Yu. (2022). *Vplyv viiny mizh Ukrainoiu ta rshoiieu na formuvannia sotsialnykh oriiientatsii uchnivskoi molodi* [The impact of the war between Ukraine and Russia on the formation of social orientations of school youth]. *Visnyk nauky ta osvity*, 6(6), 161–173.

15. Sysoieva, S. O., Vainola, R. Kh., & Mykhailichenko, M. V. (2024). *Mizhdystsyplinaryni tezaurus doslidzhennia osvity i ta vykhovnykh* [Interdisciplinary thesaurus for research on education and upbringing]. TsP Kompyrnt. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740198/1/TE3AУРУС_пограниччя_2024.pdf

16. Rafalskyi, O. O. (2018). *Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva: etnopolitychnyi vymir* [Consolidation of Ukrainian society: The ethnopolitical dimension]. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa.

17. Tolochko, S. V. (2023). *Hromadianska identychnist osobystosti: aktualnist formuvannia ta vyivlennia v suchasni Ukraini* [Civic identity of the individual: Relevance of formation and manifestation in modern Ukraine]. *Advanced Linguistics*, 11, 181–191. <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2023.11.277433>

18. Kharchenko, N. V. (2025). *Osvitni profili terytorialnykh hromad na pohranychchi Ukrainy v umovakh viiny: kilkisni pokaznyky ta rivni ryzyku bezpeky v systemi osvity* [Educational profiles of territorial communities in the borderland of Ukraine during the war: Quantitative indicators and safety risk levels in the education system]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 9(55), 1012–1027. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9\(55\)-1012-1027](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9(55)-1012-1027)

19. Kharchenko, N. V., & Krekhova, L. A. (2025). *Zaklady zahalnoi serednoi osvity u terytorialnykh hromadakh na pohranychchi Ukrainy: prostoro- statystychnyi analiz* [Schools in the territorial communities at Ukraine's borderland: A spatial–statistical analysis]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 9(17), 379–394. [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9\(17\)-379-394](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17)-379-394)

